

B.A.L. 6298

i

ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL XXVIII MEM. 2

DECLINUL FAMAGUSTEI
SFÂRȘITUL REGATULUI DE CIPRU

DE

N. BĂNESCU
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

BCU Cluj / Central University Library Cluj



BCU Cluj-Napoca



RBCFG 2009 04742

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCUREȘTI 1946

B.A.L. 6298

DECLINUL FAMAGUSTEI. SFÂRȘITUL REGATULUI DE CIPRU.

DE

N. BĂNESCU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Comunicare făcută în ședința publică dela 28 Septembrie 1945

Prin poziția sa geografică, insula Cipru a avut un rol de frunte în marea mișcare comercială stârnită de statele create de cruciate în Orient. Ea a fost, după expresia potrivită a lui Heyd, centrul în jurul căruia radiau toate căile de comerț ce duceau către Mediterană ¹⁾. În lucrarea sa de sinteză atât de substanțială închinată operei franceze în Cipru, Nicolae Iorga a relevat condițiile istorice care au permis realizarea autonomiei acestei insule, cu o populație așa de rară, numărând abia câteva zeci de mii de locuitori și câteva sute de cavaleri.

Mai întâi, dispariția pentru multă vreme a puterii bizantine, care ar fi putut recupera vechea temă a imperiului. Apoi insula a fost, în acea epocă, singura bază pentru o ofensivă latină spre Orient. Nu mai era un regat de Ierusalim și nu va mai fi un imperiu latin de Constantinople. În aceste împrejurări, « punctul de oprire pentru pelerini, centrul principal pentru comerțul Levantului, fundația creștină care putea servi cruciatei și câștigului în același timp era numai Cipru.

¹⁾ *Histoire du commerce du Levant au moyen-âge*, trad. F. Raynaud, Leipzig, 1936, vol. II, p. 3.

Ea avea, pentru a zice astfel, monopolul ideii latine, fiind punctul de radiere a oricărei tentative tinzând la restabilirea dominației latine în Orient »¹⁾).

Se cunosc împrejurările în care insula, până atunci o înfloritoare themă a Bizanțului, a intrat în stăpânirea Casei franceze de Lusignan. Richard-inimă-de-leu, provocat, în drumul său către Locurile Sfinte, de Isaac Comnenul, uzurpatorul bizantin care se proclamase în Cipru împărat, o smulse din mâinile acestuia în anul 1191. Regele Angliei o vându îndată Templierilor, pentru 100.000 de bizanți, și Ordinul, neputând-o ține, o vându, la rândul său, în Mai 1192, lui Guy de Lusignan, care-și pierduse regatul de Ierusalim prin moartea soției sale Sibylla. Câțiva ani mai în urmă, Amaury, fratele și urmașul lui Guy, primi dela împăratul Henric VI coroana de rege (1196), pe care o vor purta, timp de aproape trei secole, suveranii ilustrei familii de Lusignan.

Când, după vreo sută de ani, cetatea Saint-Jean d'Acre, ultima posesiune a creștinilor în Siria, căzu în mâinile Arabilor (1291)²⁾, tot comerțul statelor din Occident se îndreptă către Cipru. Marile orașe comerciale — Veneția, Genova, Pisa, Marsilia, Barcelona — își trimet de acum tot mai mult corăbiile în centrele de negoț ale insulei, la Famagusta, Limisso, Paphos, Kerinia și Nicosia³⁾. Așezată la capătul extrem de răsărit al insulei, Famagusta se ridică în scurtă vreme la primul rang al orașelor comerciale din Mediterană. Alături de Constantinopole și Alexandria, ea avu multă vreme supremația necontestată a comerțului din Orient.

Istoria Ciprului a fost scrisă, cu o bogăție de informație cum rar se întâlnește, de De Mas Latrie, în cele trei volume ale magistralei sale lucrări. Cine mai vorbește despre Cipru în Evul mediu trebuie să recurgă neapărat la acest incomparabil izvor.

¹⁾ *France de Chypre*, collection de l'Institut Néo-hellénique de l'Université de Paris, Paris, « Les Belles Lettres », 1931, p. 32.

²⁾ Asupra dramaticei lupte, Iacopo D'Oria, *Annali genovesi di Caffaro e dei suoi continuatori*, vol. IX, pp. 40—44.

³⁾ L. de Mas Latrie, *L'île de Chypre. Sa situation présente et ses souvenirs du moyen-âge*, Paris 1879, pp. 224—225.

Dacă, după tot ce s'a scris asupra regatului de Cipru, oprim astăzi atenția d-voastre asupra ultimului său capitol, o facem numai pentru a pune în valoare unele documente necunoscute, pe care le-am scos din nesecata comoară a Arhivelor din Genova. Cele două registre întitulate « Officium Provisionis Romaniae », exploatate de toți cercetătorii, cuprind încă un vast material inedit, privitor la coloniile republicei în Orient. Am cules dintr'însele aproape tot ce se referă la Famagusta, și documentele pe care le prezentăm aruncă multă lumină asupra celor din urmă regi ai Căsei de Lusignan și soartei vestitei cetăți înainte de a cădea sub stăpânirea Venețienilor. Din nefericire, registrele acestea, singurele ce ni s'au transmis, cuprind actele faimosului Oficiu dintre anii 1424—1428 și 1447—1449. Avem prin urmare între ele o lacună de douăzeci de ani, care nu se va putea acoperi decât indirect, prin exploatarea altor serii de documente ale vastelor arhive genoveze.

Așa cum sunt, ele ne fac totuși a înțelege mai bine situația gravă în care se sbătea micul regat, sub cei din urmă regi de Lusignan, și continua decădere comercială a Famagustei sub administrația genoveză, cu toate silințele republicei de a o opri. Aflăm în aceste acte ecoul fazei acute a crizei care a dus la cesiunea coloniei către Oficiul S-tului Gheorghe, în speranța zadarnică de a o mântui ¹⁾.

Domnia lui Petru I de Lusignan (1359—1369) a fost epoca de strălucire a regatului. Cariera lui glorioasă în serviciul războiului sfânt a fost expusă cu multă erudiție de Nicolae Iorga, în excelenta sa lucrare de tinerețe închinată lui Philippe de Mézières, cancelarul regatului ²⁾.

Petru I puse stăpânire pe Gorchigos, cea mai însemnată cetate pe coasta de Sud a Asiei Mici, în fața insulei Cipru și pe Satalia, port de mâna întâia prin poziția și comerțul său, pe coasta Pamphyliei. El deschise prin aceste cuceriri seria marilor sale întreprinderi. Indrăsneț, plin de încredere în proiectele sale, regele plecă în acele țări creștine pe care,

¹⁾ Cititorul va găsi aceste documente în « Bulletin de la Section historique », t. XXVII (1946) al Ac. Române, unde acest studiu va apărea în limba franceză.

²⁾ *Philippe de Mézières (1327—1405) et la croisade au XIV-e siècle*. Paris, 1896.

după expresia istoricului nostru, « trebuia să le afle atât de diferite de visurile lui ». El câștigă totuși, « prin cuvântul său elocvent, prin prestigiul frumuseții și puterii sale, pe cei câțiva entuziaști cari se mai găseau acolo »¹⁾.

Cu ajutoare culese astfel pretutindeni, printr'o acțiune îndrăzneată, Petru I atacă pe Arabi în centrul puterii lor, la Alexandria, cucerind cetatea după o mare bătălie. Retragerea sa forțată, după câteva zile numai, din cauza armatei, cuprinsă de panică, a fost o grea lovitură, de care nu s'au putut niciodată mângâia cancelarul regatului și celălalt neobosit animator al cruciatei, legatul papal Pierre Thomas. Regele, amărît, nu desarmează însă. Cu toate tratativele pe care aliații săi le duceau pentru pace, el continuă energic lupta, atacând, în fruntea unei puternice flote, cetățile dușmane în Siria.

Acest mare « pelerin al cruciatei », cum îl numește I o r g a, încurca de sigur multe interese. Republicele italiene, lovite în comerțul lor cu Egiptul și Siria, fac presiuni pentru pace și izbutesc a o impune. Dar a sili la pace pe acela care adunase alături de Ciprioții săi elemente din toată creștinătatea occidentală — observă atât de just eminentul nostru istoric — pe omul care trăia pentru războiul sfânt, însemna a ucide însăși misiunea sa. Asasinarea lui, în acea tristă noapte de Ianuarie 1369, de către baronii insulei, a fost oarecum, pentru a întrebuița expresia istoricului, curmarea unei vieți care nu mai avea rațiune de a fi²⁾.

Moartea sa puse capăt prosperității regatului: ea deschide perioada cea mai critică a istoriei sale. Musulmanii își recapătă îndată curajul; familia regală, desbinată, sdruncină autoritatea Statului; Genezii se folosesc de orice prilej pentru a-și atinge scopurile lor mercantile. Rivali implacabili ai Veneției, ei aveau nevoie de o poziție comercială în Sudul Asiei-Mici, pentru a neutraliza contoarul venețian dela Beyruth³⁾. Un incident la încoronarea tânărului Petru II ca rege al Ierusalimului, le dă pretextul de a-și formula pre-

¹⁾ *Ibidem*, p. 4.

²⁾ *France de Chypre*, p. 63.

³⁾ L. de Mas Latrie, *o. c.*, pp. 306—307.

tenții și ei cer să li se cedeze Satalia. Unchii regelui, nevoind să-i vadă stăpâni pe cetate, o cedară emirului vecin (14 Mai 1373).

Genova trimite atunci o flotă puternică împotriva regatului. Pietro Fregoso conduse 45 de galere și o mulțime de nave mari, debarcă în insulă în Iunie 1373, ocupă Nicosia, apoi Famagusta, luând, după expresia unui analist genovez, aproape tot regatul de Cipru și reducând pe rege la un canton al insulei ¹⁾. Petru II fu silit a semna tratatul din 21 Octombrie 1374, care aruncă asupra statului său o datorie covârșitoare, menită, în cea mai mare parte, a indemniza vestita Mahonă a Ciprului, societate constituită anume spre a suporta cheltuelile întreprinderii. Republica primea drept gaj Famagusta, primul emporiu al insulei, exercitând toată autoritatea civilă, militară și judiciară, până la plata integrală a datoriei. Câteva rude ale regelui și mai mulți nobili și demnitari ai Curții din Cipru fură duși ca ostatici în închisorile din Genova ²⁾.

Spre a-și putea recăpăta orașul, regele aderă la liga dintre ducele de Milano și Veneția împotriva Genovei. Ajutat de galere venețiene, el încearcă, în 1378, asediul Famagustei, dar întreprinderea nu reuși, provocând numai răzburarea Genovezilor. Când tratatul de Torino (8 August 1381) puse capăt războiului la care se alăturase regele, acesta, cu toate insistențele ducelui de Milano, ale lui Amedeu de Savoia și Veneției, nu fu cuprins în tratatul de pace și, cum se întâmplă mai totdeauna cu statele mici în astfel de conflicte, nefericitul suveran fu părăsit răzburării dușmanilor săi ³⁾. El avu norocul să moară în 1382, înainte ca Genova, sleită de războiu, să-și fi pregătit răzburarea. Dar urmașul său, Iacob I, se afla ca ostatic acolo și nu fu liberat, în 1383, decât după ce consimți la cedarea definitivă a Famagustei, cu un teritoriu de două mile împrejur. Datoria, firește, rămânea,

¹⁾ Uberto Foglietta, *Delle cose della repubblica di Genova*, Milano, Gio. Antonio degli Antonij, 1575, p. 52.

²⁾ Heyd, *o. c.*, II, p. 409.

³⁾ De Mas Latrie, *Histoire de l'île de Chypre sous le règne des princes de la maison de Lusignan*, II, 378—379.

și republica obținea în locul Famagusteii, intrată acum în posesia ei, un alt gaj: portul Kerinia ¹⁾).

Cesiunea către Genova a celui dintâi port și centru de comerț al insulei avu urmările cele mai dezaastroase nu numai pentru aceasta, dar și pentru Genovezi. Stăpâni pe întregul comerț al insulei, ei făcură ca neguțătorii tuturor națiunilor încurajate mai înainte de Casa de Lusignan să se retragă în fața puternicului concurent de care se temeau. Ocolind de acum insula, se îndreptară aiurea, spre Siria și Egipt. Declinul veni repede.

Izvoarele epocii sunt unanime a mărturisi avântul extraordinar al comerțului cipriot din veacul al XIV-lea și ruina în care căzu, în mai puțin de un sfert de veac, prin această intrusiune a străinului. De Mas Latrie a adunat, în opera-i monumentală, aceste elocvente mărturii.

Sub vălul alegoriilor sale din *Songe du vieil pelerin*, Philippe de Mézières ne-a schițat toată această dramă a țării atât de fericită mai înainte. « Regina Adevăr » vine în călătorie la Genova, în chipul unei bătrâne « affublée d'un vieil mantel de drap de soye et toute deschevelée »:

« Dame royne, dit la vieille, je suis venue à votre magesté royalle, messagiere de l'isle d'Acheldemach, qui vault autant à dire comme champ remply de sang, c'est de l'isle de Chippre, royaume désolé et de sang arousé... Madame, dist la vieille, ceste nostre yslle estait la noble chambre orientale et gracieux retrait des chevaliers de Dieu et des pelearins qui aloient outremer. Ceste yslle mal fortunée estoit lors le vray mur defensable de la Crestienté d'Orient; c'estoit comme ung gracieux hospital des Crestiens d'Occident, et brefment c'estoit la frontiere puissante et necessaire de la Crestienté catholique; Madame, c'estoit la banniere de la croix encontre les ennemis de la foy plus redoubtée que nulle aultre en son temps qui peust estre trouvée! ».

Pentru păcatele noastre vechi, continuă bătrâna, nu e de ajuns ruinei noastre mari nobilul sânge vărsat al regelui nostru brav, pe care mereu îl deplângem; când această gene-

¹⁾ Heyd, o. c., II, pp. 411—412.

rație geneveză, numită de toți vecinii săi perversă, care, după cartea doctorilor ar trebui să fie distrusă din lume și cu totul împrăștiată cu sabia în mână, în patruzeci de galere bine înarmate, acoperită în mantaua mielului jertfit, cu false promisiuni și teribile jurăminte intră în țara noastră, adică în formă de miel și de înger de lumină și de adevărată justiție... această rea generație, împotriva jurământului său, prin trădare manifestă, luă în stăpânire fortul Famagustei și pe toți cavalerii purtând arme și-i puse în închisoare. Mai departe arată cum venură în Nicosia, reședința regală, și, fără considerare la maiestatea divină, jefuiră biserica S-ta Sofia și toate celelalte biserici, ducând cu dâșzii odoarele, reliquiile, aurul și argintul, pietrele prețioase, vesela și juvaerele regalului ¹⁾).

Intr'alt loc, vorbind despre influența comerțului exterior asupra prosperității unui Stat, « Regina Adevăr » spune lui Carol VI să țină minte că oamenii unui regat în care mărfurile nu intră rămân ca sălbaticii și ajung în sărăcie, cum se poate cunoaște azi în parte din regatul Scoției, în Occident, și din cel de Cipru, în Orient, care, adaugă dâșsul, « ou temps du vieil pelerin, pour l'abondance de la marchandie estoit si riche en personnes et biens que le tres vaillant roy Pierre de Lusignan de l'abondance, de la richesse de son royaume, par sa vaillance et prouesse, à ses despens, de son petit royaume print par bataille Alixandre en Egypte, Sathalie en Turquie, Layas ²⁾ en Armenie, Tourtoige et Triple ³⁾ en Surie, grosses citez anciennes et solennelles, sur les mecreans de la foy, comme il fut dit autrefois. Mais à present, pour ce que au dit royaume de Chypre, par l'oppression tyrannique et avarice inhumaine de ceulx qui ou champ blanc portent la vermeille croix ⁴⁾, ce sont les Genevoys, ou dit royaume la marchandie est perie et les habitants du royaume sont devenus sauvages et semblent mieulx mors que en vie ⁵⁾ ».

¹⁾ De Mas Latrie, III, p. 386.

²⁾ Lajazzo.

³⁾ Tortose și Tripoli.

⁴⁾ Armele Genevei: o cruce roșie pe fond de argint.

⁵⁾ De Mas Latrie, II, 383—384.

Cretanul Emmanuel Piloti, către mijlocul veacului al XV-lea, face o mărturisire identică, scriind că Famagusta, « în mare triumf » sub regele de Cipru, și-a pierdut sub Genozezi « tot triumful său și-trafficul de mărfuri ». Foarte justă explicația sa: « Et la raison pourquoy, que le real (le domaine royal) de Cypre ne faisait nulle marchandise, et pour ce che-scune nation de merchans se contentoient; mais comme Genevois furent seigneurs de la terre, lezquels sont tous marchans, par celle occasion, toutes autres nations de marchans crestiens abesoigniet qu'ilz aient pris aultre partit ¹⁾ ».

Urmările grave aveau să se simtă din ce în ce mai mult. Urmașul lui Iacob I, regele Ianus (1398—1432) se luptă cu mari dificultăți, în lunga sa domnie atât de agitată. Datoria față de Genova, neconținut sporită, apăsa greu asupra Statului său; rivalitatea Venetiei, care înțelegea să-și păstreze privilegiile de care se bucurase până la monopolul genevez, provoca adesea conflicte; impozitele aruncate asupra populației fără deosebire, pentru plata sumelor reclamate de Genozezi, trezeau vii nemulțumiri în interior.

Genova stârni în cele din urmă împotriva regelui pe Melucii, și Bursabai trimise, în 1425 și 1426, o puternică invazie, care pustii cumplit insula. Cu puținele sale trupe regele îi înfruntă, dar e învins, la 7 Iulie 1426, la Chierokitia, căzând în mâinile dușmanilor, cari-l duseră la Cairo. Ținut aproape un an în captivitate, trebui să plătească, spre a-și recăpăta libertatea, o răscumpărare de 200.000 ducați și să se oblige la plata unui tribut anual către Sudan. Datoria spori astfel cu împrumuturile ce fu silit a contracta, spre a scăpa din captivitate ²⁾.

Genovezii nu fură cruțați în această invazie de pradă a Egiptenilor, și republica face intervenții pe lângă Sudan în favoarea supușilor săi, cerându-i să libereze pe toți cei capturați în teritoriul Famagusteii și să restituie bunurile răpite ³⁾. Cu prevederea ce o caracterizează, republica ia în același timp

¹⁾ Același, II, 383, nota 6.

²⁾ De Mas Latrie, *L'île de Chypre, sa situation présente et ses souvenirs du moyen-âge*, chap. IV.

³⁾ Scrisoarea din 2 Ianuarie 1426.

imediat măsuri pentru a-și întări pozițiile la Famagusta. Ea expediază, în timpul acestor grave întâmplări, cu Giacomo și Vincenzo Lomellino, 150 de oameni și munițiuni pentru apărarea aceluia oraș ¹⁾.

Pentru a preveni nouă lovituri ale Sudanului, republica împuternicea, în Ianuarie 1427, patru dintre neguțătorii de încredere aflători în Rhodos ²⁾ să spioneze intențiile și pregătirile dușmanului egiptean și să dea de știre la Famagusta, Damasc, Chios și oriunde vor socoti necesar, precum și a face cheltuelile trebuitoare în acest scop. Intr'o scrisoare adresată la 1 Februarie 1427 autorităților Famagustei, guvernul genovez își exprimă impresia adâncă ce-i făcuse năvălirea Mamelucilor în Cipru și nefericita capturare a regelui și comunică hotărârea ce a luat de a trimite acolo corăbii și oameni « non solum ad tutelam illius nobis carissime civitatis, verum etiam ad favorem insule prelibate ». Ii îndeamnă să vegheze la siguranța orașului.

Veniturile Famagustei erau pe atunci atât de scăzute, încât orașul abia se mai putea susține. Republica repeta autorităților aceluia oraș ordinul de a achita din banii pe care îi dădorează regele pentru dăunați (ex pecunia dannificatorum quam debet Serenissimus Rex Cipri), sau din cei proveniți din taxa impusă pe mărfurile ce ies din Famagusta, 17.500 bizanți lui Giacomo și Vincenzo Lomellino, pentru transportul cu corabia lor a 150 de oameni și munițiilor expediate spre apărarea orașului ³⁾. Peste o lună, ea trimitea lista debitorilor pentru stricăciunile din anii 1425 și 1426, cu ordiul de a-i încasa neapărat și a expedia banii la Genova ⁴⁾.

Situația ajunsese atât de gravă, încât numai după șase luni se simți nevoia de a se revizui și micșora cheltuelile, salariile funcționarilor și stipendiaților orașului. În Februarie 1427, se întruniră la Genova reprezentanții Oficiului Sfântului Gheorghe și Oficiului Romanie cu mai mulți cetățeni și comercianți de curând sosiți din părțile insulei Cipru și cu alți

¹⁾ Scris. dela 26 Iulie 1426.

²⁾ Conradus Gentilis, Cataneus de Camila, Cataneus de Cataneis și Bartolomeus de Auria. V. scris. dela 20 Ianuarie 1427.

³⁾ Registrul Off. Prov. Romanie pe 1424—1428, p. 67^r, scris. dela 26 Iulie 1426.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 69^r, data de 31 August 1426.

cetățeni « plene edoctis de agendis ipsius civitatis et provisione necessaria », hotărându-se măsurile de comprimare a cheltuelilor: « Moderaciones expensarum et salariorum officialium et stipendiariorum civitatis Famaguste »¹⁾.

Documentul care cuprinde aceste măsuri prezintă un interes deosebit, prin faptul că dintr'însul ne putem face în același timp o idee despre aparatul administrativ al Republicii la Famagusta, în această ultimă epocă a stăpânirii genoveze.

Șeful suprem al administrației, *capitaneus Famaguste*, va avea de acum înainte numai personalul ce se prescrie, și anume un *vicarius*, jurist integru și capabil pe care-l va lua cu dânsul la plecarea din Genova, doi *cavaleri*, pe cari de asemenea îi va lua din Genova, doi *domicelli* (un fel de pași)²⁾, zece servitori destoinici (*servientes decem*), un bucătar (*cocum unum*), doi *regacii*³⁾ și patru cai. El va primi pentru toți aceștia și pentru dânsul, drept salarii și cheltueli, din banii Massariei, 16.000 bizanți de Famagusta anual. Cluj

Toate aceste măsuri se vor aplica din ziua prezentării scrisorilor autotității centrale sau dela sosirea lui Petrus de Auria⁴⁾, ales capitaneus și trebuind să plece la Famagusta. Dacă se va descoperi că au primit peste salariul prescris, vor cădea sub pedeapsă întreit.

Cei doi *massarii Famaguste* (un fel de intendenți de finanțe) vor ținea fiecare câte un singur servitor, un *regacius* și un cal (debeant habere famulum unum, *regacium unum* atque *equum unum pro singulo ipsorum*). Ei vor primi pentru salariile lor și cheltuelile personalului astfel stabilit 5400 bizanți de Famagusta pe an amândoi, din casa Massariei. Măsura se va aplica actualilor *massarii* după cum se prescrie

¹⁾ Același registru, *Diversa*, p. 73^r.

²⁾ *Gloss*. Ducange: *fiii nobililor, magnatum et baronum filii, militum filii nondum militari (écuyer)*.

³⁾ *Regacinus, ragazinus, regatius*, ital. *Ragazzino*, *servus, famulus (Gloss. Ducange)*. În textele citate are echivalentul de *scutifer* (valet d'écurie).

⁴⁾ În text: « seu tempore applicuitus nobilis viri Petri de Auria nunc electi capitanei Famagustam ituri ». Cuvîntul *applicuitus* nu e înregistrat nici la Ducange. Înțelesul ce-i dăm pare că rezultă din context. La 26 Februarie se anunța din Genova alegerea de capitaneus a lui Pietro Doria di Conrado, care se pregătea să pornească spre Famagusta, cu 100 de mercenari, în Martie, pe corabia lui Philippo Giustiniani.

pentru capitaneus, sub pedeapsă întreită (cum pena tripli).

Vicariul va avea pe an un salariu de 1000 bizanți, din banii Massariei, dar va primi întreținerea dela capitaneus (sed habeat mensam capitanei).

Scriba massarie, care va trebui să țină un serv pe cheltuiala sa proprie, va primi ca salariu din banii massariei 1500 bizanți de Famagusta.

Mai departe se pune în vedere căpeteniei și massariilor că nu pot să cheltuiască pentru sărbătoarea Nașterii Domnului, a Sfântului Ioan Botezătorul și altor solemnități care se fac anual în acel oraș mai mult de 500 bizanți de Famagusta, sub pedeapsa de a plăti din punga lor.

Se fixează apoi pentru paza orașului și inspectarea sentinelor un număr de opt *armigeri*, destoinici și buni la toate transporturile necesare, cu caii și armele lor. Fiecare din ei va primi din banii massariei câte 60 de bizanți pe lună.

Pentru *socii* și mercenarii angajați la paza zidurilor și a crașului Famagusta se vor cheltui din banii massariei până la 60.000 de bizanți și nu mai mult, dar nici să nu se micșoreze numărul până acum obișnuit al acestor paznici.

În sfârșit, ad *custodiam medii et platee*¹⁾ se vor tocmi 24 de oameni, cari vor avea un salariu lunar de 25 de bizanți fiecare²⁾. Mai târziu, după ce Pietro Doria și-a luat postul în primire, guvernul Genovei declară, într'o scrisoare trimisă la Famagusta, pentru mai buna lămurire a celor comunicate mai înainte, că atât Pietro Doria cât și viitorii capitanei de Famagusta nu vor primi alt salariu decât 500 de bizanți³⁾.

Situația aceasta critică a finanțelor regatului de Cipru se repercutează și asupra monetei sale, pe care neguțătorii genovezi ai coloniei nu o primesc bucuros. Ei fac intervenții la Genova, plângându-se că «împotriva obiceiului» moneda regească e pusă în circulație la Famagusta. Scriind autorităților acestui oraș, guvernul amintește că, sub predecesorul actualului capitaneus, s'a admis ca acea monedă să aibă curs și să poată fi plătită în mod liber; dar dacă aceasta aduce vreo

¹⁾ *Medium* poate fi strada centrală ori centrul orașului.

²⁾ Registrul pe anii 1424—1428, *Diversa*, p. 73^r.

³⁾ Scrisoarea dela 16 Mai 1427, *ibidem*.

pagubă interesului public, autoritățile locale să ia măsurile necesare ¹⁾). Nu s'a făcut însă probabil nimic, fiindcă neguțatorii se plâng, după două săptămâni, din nou că în Famagusta circulă « certam monetam Nicosiensem in grave eorum dispendium et illius civitatis ». Ei cer să fie oprită. Guvernul, nevoind să ia o măsură în necunoștință de cauză, invită autoritățile locale să convoace pe neguțatori în număr cât mai mare și să decidă cum vor socoti mai bine ²⁾).

Dar lucruri destul de grave se petrec acum la Famagusta. Pietro Doria inaugurase acolo o administrație de care metropola se putea felicita. Moartea l-a răpit din nefericire după vreo șase luni, și disensiunile ce stăpâneau în colonie, potolite de dânsul, izbucnesc iarăși după dispariția sa. Violențele și abuzurile autorităților ridică numeroase plângeri, și metropola trimite reprezentanților săi din Cipru aspre mesagii.

Oberto Doria servise « pro custodia castris illius », în timpul lui Paolo Salvaigo, și nu-și putea obține drepturile. El reclamă la Genova, care îndreaptă un ordin sever autorităților Famaguste. Guvernul observă că ceea ce, după informațiile sale, i se pare mai grav, e faptul că aceste lucruri provin din cauza discordiilor dintre dânsii. El le recomandă să înlăture neînțelegerile și să trăiască în armonie, îngrijindu-se de ceea ce este spre binele orașului și spre onoarea lor ³⁾). După două luni, guvernul genovez, indignat de mulțimea plângerilor ce primește împotriva autorităților Famaguste, trimite o nouă scrisoare, amintind de buna administrație a lui Pietro Doria, care izbutise a potoli acolo pasiunile și a instaura dreptatea. După moartea lui, disensiunile s'au trezit din nou, și adresa metropolei menționează plângerea castelanilor și aceea a lui Paolo Salvaigo, supus la toate violențele și persecuțiile autorității. Guvernul nu poate exprima în deajuns orocarea ce trezesc asemenea excese și cere ca funcționarii, « lăsând la o parte orice pasiuni ale urei, dușmăniei și jignirilor, precum și ale rudeniei și prieteniei, să aplice o justiție perfectă », iusticiam equa lance ministrent ⁴⁾).

¹⁾ Scris. din 13 Noemvrie 1427.

²⁾ 26 Noemvrie 1427.

³⁾ Scris. din 22 Octomvrie 1427. Registrul citat, p. 116r.

⁴⁾ Scris. dela 22 Decemvrie 1427, *ibidem*, p. 116r.

Lacuna actelor Oficiului Romanie dintre anii 1427 și 1447 nu ne îngăduie a urmări mai de aproape, în acești douăzeci de ani, situația regatului de Cipru și a Famagustei. Cu toate acestea datele aflate aiurea ne învederează că situația a fost din ce în ce mai rea.

De și încă din 1407 toate întreprinderile care luaseră în arendă contribuțiile și vămile generale ale statului (așa numitele *compera* s. *compra*) fuseseră reunite într'o singură companie, a « Oficiului S-tului Gheorghe »¹⁾, căruia, în Octombrie 1408, vechea Mahonă a Ciprului îi cedase și dânsa drepturile sale, decăderea economică a coloniei a mers progresând.

Datoria regelui de Cipru ajunsese atât de mare, încât n'o mai putea plăti. Republica se silea în tot chipul a-și recupera acești bani și de multe ori dă dispoziții la Famagusta să se plătească din banii datoriti de rege sume adesea importante convenite celor ce făcuseră servicii publice. Din datoria regelui « pentru dăunați » se plătea pensia anuală de 400 aurei a lui Raffaele di Montaldo²⁾ și mai târziu chiar o parte din salariul consulului de Nicosia, autorizat a arunca un impozit pe mărfurile intrate și ieșite din acel oraș, până la acoperirea sumei, în cazul când datoria regelui și veniturile massariei n'ar putea-o acoperi³⁾.

Urmașul lui Ianus, Ioan al II-lea (1432—1458), spre a învinge dificultățile, căutase alianța aventurosului Alfons al V-lea de Aragon, el însuși în dușmănie continuă cu Genova. Cu ajutorul acestuia, încercă chiar să alunge din Famagusta pe uzurpatori.

Politica orientală a lui Alfons V de Aragon a fost expusă de colegul nostru, d. C. Marinescu, într'o lucrare tipărită de câțiva ani numai în parte, din cauza tristelor împrejurări ce ne apasă. În această frumoasă lucrare, întemeiată mai cu seamă pe materialul inedit scos din Arhivele Barcelonei, aflăm unele date, care întregesc informația noastră privitoare la Cipru, în perioada de care ne ocupăm⁴⁾.

¹⁾ V. asupra acestui Oficiu De Mas Latrîe, vol. II, nota dela p. 366 sq.

²⁾ Scris. dela 8 Mai 1427.

³⁾ Scris. din 4 Ianuarie 1449. Registrul anilor 1447—1449, p. 18v.

⁴⁾ D. Marinescu a binevoit a ne pune la îndemână lucrarea încă nebroșată, pentru care-i exprimăm și aici mulțumirile noastre.

La 1440, Ioan II trimitea la Genova o ambasadă, compusă din mari demnitari ¹⁾, spre a obține o amânare a plăților covârșitoare ce i se reclamau. Dar Oficiul S-tului Gheorghe respinse cererea și amenință cu represalii. Cardinalul Hugues de Lusignan trecuse mai înainte (Februarie 1440) pe la Gaëta, pentru o întrevedere cu Alfons V. Două luni mai târziu, o ambasadă își făcea apariția la Curtea acestuia. Ambasadorii erau Phébus de Lusignan, fratele regelui Ioan II, și Paulin Zapp ²⁾, mai târziu seneșal de Ierusalim și consilier al reginei Catherina ³⁾. Nu se cunoaște obiectul ambasadei, dar e probabil că solicita un sprijin împotriva Genovezilor din Famagusta, căci în 1441 Ioan al II-lea îi atacă, având în ajutor pe Catalani. Regele de Aragon deschisese, în adevăr, din 1439 ostilitățile cu Genova, cu care se ciocnește pentru regatul de Neapole. În 1441, în urma unei alianțe cu papa, Genova trimise împotriva lui Alfons V o flotă condusă de Gioanni di Campo Fregoso ⁴⁾. În aceste împrejurări, avu loc în același an atacul lui Ioan II asupra Famagustei, cu ajutorul câtorva galere catalane, care atacară pe mare. Dar întreprinderea nu izbuti.

În Aprilie 1444, Alfons V încheie pace cu Genova ⁵⁾, și el putu interveni, în 1445, pe lângă republică, în favoarea regelui Ioan II ⁶⁾.

Acesta era în curând amenințat de Sudanul Egiptului. Phébus de Lusignan, Hugo Podochator ⁷⁾ și Paulin Zapp erau trimiși, la începutul anului 1447, în ambasadă la Curtea lui Alfons V și la Curia din Roma, arătând regelui de Aragon și papei că Djaqmak pretindea lui Ioan II 100.000 de

¹⁾ Hugues de Lusignan, unchiul regelui, Galesius de Montolif, cancelarul regatului și cavalerul Philippe de Grinier, bouteiller de Cipru.

²⁾ C. Marinescu, *La politique orientale d'Alfons V d'Aragon Roi de Naples* (1416—1458), p. 42.

³⁾ El a fost ucis în revolta din Noemvrie 1473 a Ciprioților împotriva Venețienilor. (V. Mas Latrie, *o. c.*, III, p. 66, nota 1).

⁴⁾ Agostino Giustiniani, *Annali della Repubblica di Genova*, ilustrati con note del prof. cav. G. B. Spotorno, terza edizione genovese. Genova, Canepa, 1854, t. II, p. 365.

⁵⁾ *Ibidem*, t. II, p. 367.

⁶⁾ Marinescu, *o. c.*, p. 123.

⁷⁾ Din familia greacă influentă care jucă rol însemnat sub regina Charlotte și sub Iacob Bastardul. (V. Mas Latrie, III, 153, n. 2 și 162, n. 1).

ducați, amenințând, în caz de refuz, a trimite asupra-i o flotă puternică și a-l expulza din regat. Intervenția energică a lui Alfons V intimidă pe Sudan. În același an, regele de Aragon făcea demersuri la Genova, cerând un termen de doi ani pentru plata sumei pe care Ioan II trebuia s'o verse anual republicei ¹⁾.

Dar dificultățile nu existau numai pentru regele Ciprului. La Famagusta situația devenise insuportabilă pentru Genevezi. Comerțul, aproape paralizat, adusese ruina generală. Veniturile nu mai puteau acoperi cheltuelile, și republica, spre a face față obligațiilor, fu silită a recurge la o serie de măsuri fiscale menite a înrăutăți și mai mult situația.

În August 1446, Oficiul Provisionis Romanie fu împuternicit de doge și consiliul Anțianilor să caute mijlocul cel mai bun pentru procurarea banilor ce trebuiau plătiți lui Tedisio de Auria, Giovanni Baptista Pinello și asociaților, pentru unele cambii în valoare de 5800 livre geneveze. Oficiul a găsit că mijlocul cel mai puțin supărător pentru locuitori e instituirea unui impozit (*dritus, introytus*), pe care-l reglementează în toate amănuntele în actul trecut în registrele sale cu data de 10 August 1446 și care, împreună cu aprobările și ratificările aduse, formează adevăratul dosar al chestiunii, sub titlul: *Dritus Manuelis de Oliva*.

Cumpărătorul sau colectorul acestui nou venit e împuternicit a percepe unu la sută din valoarea oricăror lucruri și mărfuri scoase din părțile Famagustei, ale întregii insule Cipru, ale Siriei și Egiptului și transportate în orice parte a lumii. El avea de asemenea dreptul a percepe 1⁰/₀ din valoarea celor aduse din orice parte a lumii în părțile Famagustei, ale întregii insule, Siriei și Egiptului. Pe lucrurile și mărfurile scoase din Famagusta, Siria și Egipt și transportate în alte locuri ale lor nu putea percepe decât 1/2⁰/₀. Bijuteriile, aurul și argintul erau impuse numai cu 1/4. Toate articolele alimentare (*omnia victualia*) erau supuse impozitului, care lovea transporturile oricărei corăbii geneveze ce ar fi încăr-

¹⁾ Marinescu, *o. c.*, pp. 123—125.

cat sau descărcat în locurile Famagustei, întregii insule, Siriei și Egiptului. Genovezii trebuiau să plătească indiferent dacă duceau în corăbiile lor bagaje genoveze sau nu (rauba genovensis sive non).

Condițiunile erau din cele mai oneroase, aproape nimic nu scapă ochiului experimentat al republicei. Dacă vreo corabie s'ar retrage din locurile sus-menționate în timpul executării impozitului, lucrurile și mărfurile încărcate într'însa erau supuse taxei oriunde ar fi descărcat, chiar dacă ar fi ajuns la Genova sau în orice parte a lumii după expirarea termenului fixat pentru impozit. Colectorii puteau aresta din proprie autoritate pe oricare dintre datornici, atât în Genova, cât și în locurile supuse republicei sau având convenție cu dânsa.

Odată stabilite condițiile noului impozit s'a procedat la vânzarea lui. Oficiul Provisionis Romanie, « adunat în număr legal », « sedentes sub porticu domus heredum quondam Angeli de Nigro site in bancis », după o prealabilă și largă publicitate, « cornu et voce preconis, ut moris est », a hotărît a vinde impozitul astfel instituit nobilului Manuel de Oliva, cetățean al Genovei, care s'a oferit a-l strânge pe opt ani și șase luni, « începând dela Kalendele lui Ianuarie, anul viitor 1447, și sfârșind la 1455, 1 Iulie », pentru prețul de 5800 livre genoveze. Au garantat pentru dânsul Andalo Maruffus, Marcus de Cassina, Iohannes Baptista Pinellus și Pancracius Falamonica ¹⁾.

Mai departe, cu data de 15 Octomvrie 1446, se consemnează hotărîrea guvernului genovez de a lichida și alte cambii făcute pentru cheltuelile orașului Famagusta și împuternicirea dată Oficiului Romanie de a alege între Manuel de Oliva, care se oferise a lua, la expirarea termenului de opt ani și șase luni, pe alți doi ani și jumătate impozitul ce cumpărase, și între altul oricare s'ar prezenta în același scop. Oficiul decide, la 18 Octomvrie, în favoarea lui Manuel de Oliva, pentru suma de 862 livre, 10 soldi de Genova. Decizia sa e apoi ratificată.

¹⁾ Registrul pe anii 1447—1449, p. 62v. Datat: 10 August 1446.

Aceste măsuri apăsără greu asupra comerțului insulei, fără a putea îmbunătăți criza financiară a Famagustei. La începutul anului 1447, o ambasadă a orașului se prezentă guvernului, la Genova, pentru a expune situația îngrijitoare a coloniei Ciprului. Desbaterile ce au stârnit și hotărârile la care au dus au fost consemnate într'o serie de acte păstrate în registrul Oficiului Romanie pe anii 1447—1449. Ele formează împreună un dosar intitulat: *Pro agendis et Famaguste provisione*¹⁾. Iată-i, pe scurt, cuprinsul:

Cel dintâi act, datat din 6 Martie 1447, rezumă desbaterile ce au avut loc în adunarea forurilor înalte ale republicei, cu prilejul acestei ambasade²⁾.

În prezența dogelui³⁾ și Anțianilor, față fiind Oficiile Monetei, Provisionis Romanie și Sfântului Gheorghe precum și vreo sută de cetățeni, nobilii Chirego Paravexini, Iacobo Centurion și Miche Grilo, veniți cu scrisori de acreditare și instrucții din partea cârmuirii Famagustei, și-au făcut expunerea, arătând marele pericol în care se află orașul din cauza lipsei de bani și a scăderii populației, dar și a regelui de Cipru, care nu respectă convențiunile privitoare la paza porților, pricinuind ruina gabelor Famagustei. Oficiul Romanie, însărcinat a examina toate acestea și a referi, luând informațiile necesare, a raportat că, pentru salvarea Famagustei, e nevoie să se afle 1500 ducați, spre a se pune în siguranță orașul și a se procura munițiile necesare și oamenii pentru paza lui (*esser bezogno trova ducati mille cinquecento per mete in securta la dicta citae cossi per respecto de munitio necessarie como de homi per la goardia de quella*). Mai multe păreri s'au exprimat în urma celor auzite, dar « *collectis vocibus* » s'a constatat că propunerea lui Antonio Lomellino, întrunind 40 de voturi, a prevalat. Acesta ceruse ca hotărârea să fie încredințată unei comisiuni compuse din doi aleși dintre « *magnifici domini Antiani* », doi din *Officium Romanie* și doi dintre protectorii Sfântului Gheorghe, și, pe lângă aceștia,

¹⁾ Același registru, p. 65v.

²⁾ Trebuie să notăm că actul nu e redactat în l. latină a cancelariei, ci, afară de introducere și încheiere, care sunt în latină, totul e în l. italiană a epocii.

³⁾ Ianus de Campo Fregoso.

din patru cetățeni eminenti, cari, cu autoritatea ducelui, să se îngrijească de această chestiune.

În ziua următoare, dogele împreună cu Anțianii au ales în comisiunea propusă de Lomellino următoarele persoane:

Dintre Anțiani: Andreas Bartolomeus Imperialis, « spectatum legumdoctorem », și Petrus de Montenigro; din Officium Romanie: Borruele de Grimaldis și Petrus de Castiliono, dintre protectores comperarum Sancti Georgii: Guiraldus de Goano și Urbanus de Nigro. Cei patru cetățeni eminenti au fost aleși în persoana celor următori: Baptista Cicala, Raffaele de Viviano, Paris Justinianus și Antonius Lomellinus.

Nu știm ce a hotărât această comisiune, căci actele nu mai pomenesc nimic despre dânsa. E probabil să nu fi ajuns la vreun rezultat, fiindcă în ziua de 14 Aprilie 1447 Oficiul Provisionis Romanie obținea dela doge și Anțiani depline puteri spre a lua măsuri pentru mântuirea orașului Famagusta și a trimite acolo o corabie în acest scop, precum și a strânge banii trebuitori expediției acelei corăbii și cumpărării munițiilor necesare (providendi circa salutem civitatis Famaguste et ad illam emittendi navem unam pro salute dicte civitatis atque etiam habendi, exigendi et extrahendi omnem pecuniam necessariam pro expeditione dicte navis ac etiam pro emendis nonnullis munitionibus dicte civitati Famaguste necessariis). Se recomanda, ca de obicei, să se caute pentru aceasta modalitatea cea mai convenabilă (per illam viam et formam que habilior atque minus gravis ipsi officio videretur). Fiind nevoie de 915 livre genoveze, din care 750 trebuiau plătite nobilului Leonelo Italiano, patronul corăbiei care avea să plece îndată la Famagusta, iar 150 livre reprezentau costul sulitelor ¹⁾ ce urma să fie trimise aceluia oraș, Oficiul Romanie a socotit că nu putea face mai bine decât să institue pentru procurarea lor un nou venit (dritus). În actul încheiat a doua zi și consemnat în registrul respectiv, se stabilește amănunțit dreptul cumpărătorului sau collectorului acestui venit, care consta din 14 soldi la suta de livre genoveze asupra valorii oricăror lucruri și mărfuri în-

¹⁾ *In veretonis*. Erau săgeți sau sulite, care se aruncau mai ales cu balistele.

cărcate pe corabia patronizată de Leonelo, în tot cursul călătoriei, din orice parte a lumii, și descărcate oriunde. El lovea de asemenea mărfurile încărcate sau descărcate de pe orice corabie plecată din ziua de 8 Mai din portul și ținutul Genovei și sosită la Famagusta, în Siria, la Alexandria sau în Egipt, înainte de sosirea corăbiei lui Leonelo. Bijuteriile, aurul și argintul erau supuse numai la $\frac{1}{4}$ din ce se plătea pentru celelalte lucruri. Impozitul se aplica și tuturor articolelor care, după retragerea corăbiei lui Leonelo din locurile Famagustei, Siriei, Alexandriei și Egiptului s'ar încărca pe alte corăbii după trei luni, cu începere dela retragerea sus-numitei corăbii din oricare din locurile amintite. Plăteau, firește, atât cei ce încărcau, cât și cei cari primeau articolele. Erau obligați a plăti chiar pentru mărfuri sau lucruri ce s'ar transporta « în părțile occidentale », ca și cum s'ar descărca în orașul și portul Genovei. Colectorul avea drept de control și se prevedeau sancțiuni pentru nesupunerea patronilor de corăbii. Toți « rectorii, oficialii și magistratii » republicei, atât în Genova cât și în orice părți ale lumii, erau obligați a sili pe debitorii acestui impozit a-l plăti și a face judecată sumară în favoarea colectorilor sau procuratorilor lor (*iusque summarium et favorable collectoribus eius et eorum procuratoribus reddere*).

Procedând la vinderea acestui impozit, Oficiul Românie, după o largă publicitate, l-a atribuit lui Iacob Italiano quondam Antonij, pe prețul de 915 livre de Genova ¹⁾.

Dar și aceste măsuri nu duseră la rezultatul dorit, și cărmuirea Genovei căuta cu îngrijorare mijlocul eficace de mântuire. Abia se încheiase decizia privitoare la noul impozit reclamat de cheltuelile făcute cu trimiterea întăririlor la Famagusta, și o nouă serie de consultări și debateri avură loc la Genova, cu privire la starea alarmantă a Famagustei.

Actul încheiat la 8 Iulie 1447 și publicat de M a s L a t r i e ²⁾ înregistrează cesiunea definitivă a Famagustei și teri-

¹⁾ Au garantat (*fideiussores*): Antonius Imperialis quondam Georgii și Paulus Marruffus quondam Philippi.

²⁾ Vol. III, p. 34 sq.

torului său către Oficiul S-tului Gheorghe, cea mai puternică întreprindere financiară a republicii.

Dogele Ianus de Campo Fregoso, Anțianii și Oficiul Romanie, adunați în Consiliu, constată că de mai mulți ani orașul Famagusta e supus la cele mai mari pericole, încât, dacă nu se vor lua măsurile necesare, nu încapе îndoială că va fi expus la neajunsuri și mai mari. De curând, — urmează documentul — câțiva cetățeni notabili, trimiși de capitaneus și massarii comunei Famagusta, au expus ducelui și consiliului primejdiile și nevoile numitului oraș, din cauza lipsei tezaurului și mulțimii cheltuelilor, care întrec încasările și veniturile, dar și din cauza împuținării locuitorilor ¹. Trimișii au afirmat că toate acestea vin mai cu seamă din reaua administrație a funcționarilor din trecut (que omnia procesisse dicuntur maxime ex malo regimine et administratione officialium preteritis temporibus). Consiliul a hotărât alegerea a zece cetățeni distinși, cari să procedeze la aflarea remediuului oportun. Aceștia, chibzuind cu cea mai mare grijă, intervenind și autoritatea ducelui, au raportat că e în folosul republicei și al numitului oraș să se ajungă, ca unic remediu, la cedarea Famagustei, în formele ce se prevăd mai departe. După mai multe consilii ale protectorilor S-tului Gheorghe și un al doilea Sfat ținut de doge cu mai mulți cetățeni, « obtentum fuit dictam translationem nedum utilem sed necessariam fieri debere ».

Urmează apoi, în toate amănuntele, stipulațiunile cesiunii Famagustei și teritoriului său de două leghe, cu castrul și fortificațiile și armele și munițiile, cu toate drepturile orașului, cu dreptul de viață și de moarte, cu acela de a alege în orașul Famagustei și în teritoriul său pe capitaneus, massarii și orice funcționari. Oficiul primea de asemenea dreptul de judecată asupra locuitorilor din oraș și din locurile insulei unde republica avea jurisdicția, dreptul de a impune orice contribuție sau gabella.

Cesiunea se face pe un termen de 29 de ani. Se determină și raporturile nouă cu regele de Cipru. Oficiul se va mărgini

¹ Din cuprins se vede că e vorba de ambasada celor trei, despre care am vorbit mai sus.

pentru cheltueli la suma veniturilor și încasărilor, iar când acestea nu vor ajunge, va da din banii săi proprii, până la zece mii de livre de Genova și nu mai mult. Se prevăd în fine modalitățile de alegere a funcționarilor în acea colonie, rezervându-se dogelui dreptul de a hotărî dintre persoanele propuse de Oficiu.

Actul, pe care l-am rezumat, a fost aflat de M a s L a t r i e în arhivele Băncii S-tului Gheorghe. În altă formă, mai pe scurt, el ne-a fost păstrat și în registrul Oficiului Provisionis Romanie, cu data de 10 Iunie 1447 și redactat în dialectul epocii, afară de început și de încheiere, care sunt în limba latină. Dintr'însul aflăm că, înafară de doge, de consiliul Anțianilor, de Oficiile Monetei, Provisionis Romanie și S-tului Gheorghe, și înafară de Baptista Cigalla « et sociorum decem electorum », au luat parte la aceste debateri și un număr de aproape două sute de cetățeni. În trăsături generale, se consemnează aceleași clauze: cesiunea pe 29 de ani, « cum mero e mixto imperio e cum ogni iurisdiction e amination ». Oficiul nu poate fi obligat la nicio cheltuială extraordinară decât până la suma de zece mii livre de Genova: « da quella soma in su ogni speiza extraordinaria chi accadesse si intenda specta solamenti a la comunitae de Zenoa e no a daltri ». Se specifică la sfârșit că propunerea a fost admisă cu 232 de voturi, « una sola voce negante ».

Dar Oficiul S-tului Gheorghe se găsi în fața acelorași neînvins greutăți. El s'a văzut silit a lua dela început măsuri pentru revocarea impozitelor analizate mai înainte, în care vedea cauza principală a scăderii populației din Famagusta. La 21 Ianuarie 1449, Dogele și consiliul Anțianilor, la intervenția protectorilor Oficiului, « multa memorantes de infrequentia populi et variis calamitatibus civitatis Famagustane », constatând că nimic nu apasă mai greu asupra populațiunii decât un impozit « instituit de vreo patru ani și ai cărui cumpărători au fost Manuel și Leonel de Oliva »¹⁾, au decis să ridice acel impozit, făcând prin aceasta ca vasele, neguțătorii și mărfurile să se adune în mare număr în acel oraș « et sic

¹⁾ În actul Oficiului Romanie Leonel figurează numai cu numele de « Leonelo Italiano ».

habitoribus repleatur ». După lungi desbateri, cu toată opoziția concesionarilor, cari nu acceptau prețul fixat de Oficiu ca despăgubire, consiliul și-a dat sentința, obligându-i a-l primi, « întru cât era mai mare decât acela cu care ei cumpăraseră impozitul » ¹⁾).

Rezultatul așteptat n'a fost însă atins, adevărata cauză a decăderii comerciale a Famagustei fiind în realitate monopolul genovez al întregului comerț al insulei. Cesiunea obținută de Oficiu pe timp de 29 de ani nici n'a putut dura mai mult de 17. Iacob II Bastardul a fost un suveran activ și îndrăgneaș. În 1464, după un lung asediu al Famagustei, el silea pe Genovezi a capitula și punea stăpânire iarăși, după 90 de ani de uzurpație străină, pe primul port al regatului său.

Regele avea însă mulți dușmani și, pentru a-și consolida situația, căută o apropiere de Venețieni. Un trimis al său venea, în Decembrie 1466, la Veneția, oferindu-i colaborare la războiul împotriva Turcilor și promițând privilegiile comercianților venețieni cari ar veni în insulă. În același timp suveranul Ciprului, hotărât a se căsători, cerea sfaturile republicei în privința alegerii soției sale. Senatul venețian răspundea mulțumind regelui pentru bunele sale sentimente și sfătuiindu-l a-și alege soție în familia despotului Moreei ²⁾).

Înr'acestea, Andrea Cornaro, nobil venețian bogat stabilit în Cipru, propuse regelui mâna nepoatei sale Catherina, fiica fratelui său Marco Corner. Gândindu-se a-și apăra mai bine tronul cu ajutorul republicei, Iacob II primi propunerea și, în 1468, cavalerul Philippe Mistahel celebră la Veneția, în numele regelui, ceremonia logodnei. Sanudo caracterizează pe regină « donna bellissima », și De Mas Latrie afirmă că numeroasele portrete ale Catherinei, pictate de Bellini, de Tițian și Veronese, atestă frumusețea ei ³⁾).

În curând însă Iacob II, sub influența regelui de Neapole, își ia seama și alte tratative încep aiurea pentru căsătoria sa. Veneția intervine energic pentru a-l face să-și respecte cu-

¹⁾ De Mas Latrie, III, pp. 56—58.

²⁾ Era vorba de Sofia, fiica despotului Thoma Paleologul. Ea se afla la Roma, în grija Cardinalului Bessarion.

³⁾ III, 182, nota 5.

vântul dat. Printr' o decizie din 1469 a Senatului său, Iacob II și regatul de Cipru sunt primiți sub protecția republicei. Un ambasador de seamă, Dominico Gradenigo, fu trimis în Cipru, pentru comunicarea solemnă a acestui act ¹⁾. După toate acestea, în toamna anului 1472, regele contractă definitiv la Famagusta căsătoria cu logodnica sa.

Ce a urmat se cunoaște.

Nu mult după încheierea căsătoriei, Iacob II de Lusignan muri, în noaptea de 5 spre 6 Iulie 1473, ceea ce făcu să se bănuiască o moarte nenaturală. Fiul său postum, Iacob III, născut la sfârșitul lui August 1473, muri, la rândul său, după un an. Regina rămase singură în fruntea regatului, sub protecția vigilentă a republicei. După o cărmuire de 14 ani, ea fu constrânsă a ceda Signoriei insula și a se retrage la Venetia. Actul formal al abdicării avu loc în ziua de 26 Februarie 1489, când steagul S-tului Marcu fu arborat în piața Famagusteii. În schimbul regatului său, Catherina Cornaro primi castelul din Asolo, în Trivisano, lângă Alpi, și o rentă anuală de 10.000 ducăți.

Astfel se mântue, după o existență de trei secole, care au cunoscut de atâtea ori atâta strălucire, regatul francez de Cipru. Stăpânirea venețiană se așează acum în insulă, pentru a fi, după optzeci de ani, alungată de Turci, iar aceștia, mai târziu, de alții. *Sic transit...*

O mare învățătură se desface din dramatica istorie a acestui regat: ea spune că un stat se păstrează atâta timp, cât el e stăpân pe rosturile vieții sale; intrusiunea, ori de unde ar veni, îi surpă pe încetul temeliiile. Petru I de Lusignan, suveran în țara sa, făcuse să tremure lumea musulmană dinaintea lui. Imixtiunea Genovei aduse iremediabil decăderea, iar protectoratul căutat al Venetiei dete regatului lovitura de moarte.

¹⁾ *Ibid.*, p. 316 sq.